



AFGANİSTAN-PAKİSTAN İLİŞKİLERİNDE ZORUNLU GÖÇÜN DEĞERLENDİRİLMESİ - 30.06.2022

Hüseyin Aytun

Uep Rapor No: 2
30.06.2022

Hüseyin Aytun

Uygulamalı Eğitim Programı Katılımcısı

Özet: Bu raporun amacı, Afganistanın ve Pakistan arasındaki göç sorununu nedenler ve etkileri ışığında değerlendirmektir. Dünyadaki en büyük zorunlu göçlerinden olan Afganistan göçü, Afganistan Pakistan ilişkilerinde en fazla gündeme gelen konulardan biridir. Göçlere engel olunamaması ile birlikte göç sorunu küresel bir sorun halini almıştır. 1979daki Sovyet istilasası ile beraber Afganistan sürekli olarak Pakistana göç vermeye başlamıştır. Afganistanın Pakistana farklı nedenlerden göç vermiş olsa da ülkedeki sürekli hale gelmiş savaş durumu ve terörizm ön plana çıkmaktadır. Afganistandan Pakistana yapılan göçler zorunlu göç olması sebebiyle bu çalışmada Petersenin zorunlu göç teorisi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda Afgan göç sorununun, Pakistan devletini başta güvenlik, etnik ve ekonomik sebepler olmak üzere farklı alanlarda olumsuz etkilediği değerlendirilmektedir. Pakistanın, UNHCR gibi uluslararası kuruluşlardan destek alsa da göç yüküyle baş edemediği anlaşılmıştır.

GİRİŞ

Basit bir ifadeyle, göç kelimesi insanların bir yerden başka bir yere yerleşmesi şeklinde tanımlanabilir. Literatürde Göçün tanımı olarak birçok tanım mevcuttur. Türk Dil Kurumu sözlük anlamı olarak, ekonomik, toplumsal ve siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret olarak belirtmektedir.[1]

Göç kelimesi farklı bir tanımda anlamlı bir uzaklık ve etki yaratacak kadar bir süre içerisinde gerçekleşen bütün yer değiştirmeler olarak ifade edilmiştir.[2] Buna ek olarak başka bir tanıma göre ise, göç, iş bulma ve daha iyi yaşam olanakları bulma umuduyla ikamet ettiği yeri terk ederek başka bir yere taşınan kişilerin kalıcı veya geçici olarak yerleşmesidir.[3] Göçün tanımı konusunda ortak bir fikir birliği olmasa da göçlerin belirli kategorilere ayrılabilirdiği ve belirli şartlarda yapılan göçlerin bu kategorilere göre sınıflandırdığı konusunda çoğunlukla fikir birliğine varılmıştır.

1947de Pakistanın kurulmasıyla birlikte modern anlamda başlayan Afganistan-Pakistan ilişkilerinde her ne kadar sınır sorunları, farklı devlet anlayışının getirdiği çatışmalar ve etnik unsurların etkileriyle ortaya çıkan problemler bulunsa da iki devletin en fazla uğraşmak zorunda kaldığı konu göç sorunudur.

Afganistan-Pakistan arasındaki göçlerin özellikle zorunlu göç kategorisinde olmasında, can güvenliğinin korunmasındaki yetersizlik, ekonomik nedenler veya etmeye mecbur kalınması gibi nedenler öne çıkmaktadır. Afganistanda zorunlu göçler genellikle savaş nedeniyle olsa da sosyo-ekonomik koşullar da bir diğer neden olarak belirtmektedir.[4] Nitekim 1979 Sovyet istilasından sonra başlayan ve hala günümüzde de devam eden Afgan göçü, Pakistanın ekonomik, sosyal, etnik ve güvenlik gibi konularda alanlarda olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Afgan halkının geçmişteki süreçlerde her ne kadar farklı aktörler yüzünden göç ettiği görülsede süreçlerin ortak noktası genel anlamda sosyo-ekonomik sorunlar ve güvenlik sebepleridir.

İlk dönemlerde Pakistanın Afgan göçmenlere yönelik hoşgörölü bir politika izlediği görülsede yıllar geçtikçe Afgan mülteci krizi Pakistan-Afganistan ilişkilerinde büyük ölçüde sertleşmeye neden olmuştur. Başlıca nedenler; teröre karşı savaş, mültecilerin oluşturduğu iç tehdit, kırılgan Pakistan ekonomisi ve azalan bağış yardımıdır.[5] Göçmenlerin çoğunluğunun Peştunlardan oluşması ve Peştunların kısa sürede Pakistana uyum sağlayabilmeleri, Pakistan kamuoyu tarafından geri dönme konusunda endişe duyulmasına yol açmıştır. Pakistana yapılan göçler, Afganistanda istikrarın ve güvenliğin bir türlü sağlanamaması ve buna bağlı olarak harap edilmiş yerlerde yaşam alanlarının kurulamaması, iş imkânının sağlanamaması gibi nedenlerle süreklilik kazanmıştır.

Gittikçe daha çok entegre olan göçmenler ucuz işgücü sağlamak suretiyle Pakistan ekonomisinde sorunlara yol açmışlardır. Dünya çapında Afgan sığınmacılar, küresel mülteci nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.[6] Bölgesel bir göç hareketinin küresel sorun sayılacak kadar büyümesine rağmen, Pakistana göç eden sığınmacılar uluslararası kamuoyunun yeterince ilgisini çekememiştir.

Raporda ilk olarak zorunlu göçün ne olduğu ve hangi durumlarda yapılan göçlerin zorunlu göç statüsünde olduğu değerlendirilmiş, ardından Afganistandan Pakistana yapılan göçlerin nedenleri, iki ülke arasındaki göçün tarihi, ekonomik, siyasi, güvenlik ve etnik açıdan etkileri ele alınmış, son bölümde ise ele alınan konulara bağlı olarak yapılan değerlendirme ve öneriler aktarılmıştır.

ZORUNLU GÖÇ VE TEORİK ÇERÇEVESİ

Uluslararası göçle ilgili birçok çalışmanın bir ülkeden diğerine hareketlere odaklandığını ve daha kapsamlı çalışmaların tek bir tarihsel döneme odaklandığını dikkate alan William Petersen, vurgunun analizden çok tanımlamaya odaklandığını belirtmektedir. Göç alan ve veren ülkelerin kültürel farklılıkları ile hareketliliğin türü tanımlamayı farklılaştırmaktadır. İtme-çekme kuramcılarından olan Petersen, her insanın aynı olduğu ve göçün de normal bir şey olduğu yaklaşımına karşı çıkarak, eğer her insan aynıysa neden bazıları göç ediyor da bazıları göç etmiyor [7] düşüncesinden yola çıkarak zorunlu göç teorisini ortaya atmıştır.

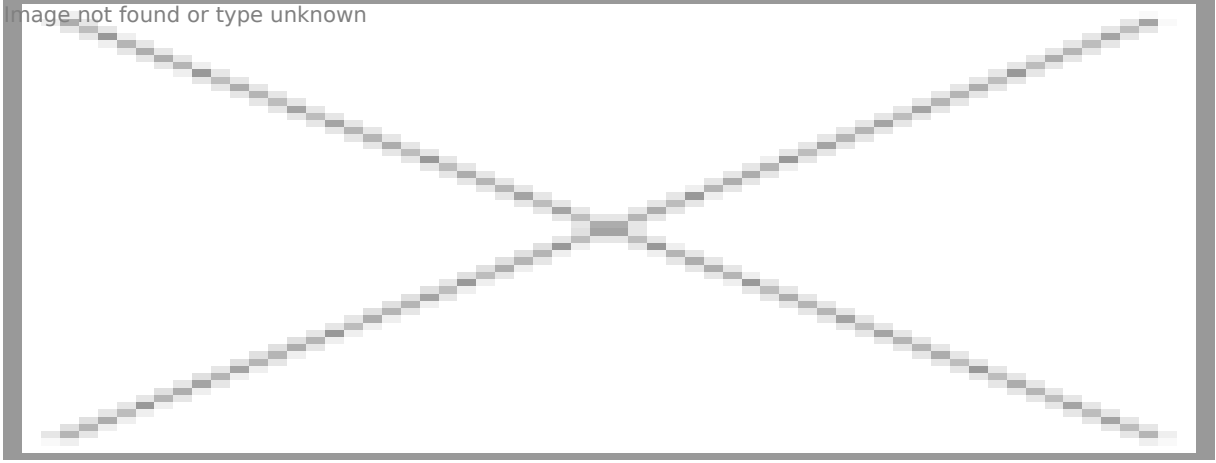
Temel olarak Petersenin bulmaya çalıştığı şey, itme - çekme faktörlerinin altındaki asıl nedenlerdir. Petersen, göçmen talep seviyelerini, göçmenlik analizi için önemli olarak kabul etmektedir. Ona göre yönlendirici göç ile karşılaştırıldığında zorunlu göçün ayırt edici özelliği, göçmenin sosyal baskı sonucu göç etmeye mecbur bırakıldığında karar mekanizmasını kullanamama durumunda kalmasıdır. Burada bahsedilen sosyal baskı, itici güç görevi görse de zorunlu göçün asıl müsebbibi devlet veya işlevsel olarak ona eşdeğer bir sosyal kurumdur. Bu sosyal kurumun politikaları sonucunda, yerinden edilme (displacement) gerçekleşir.[8]

Her ne kadar göç etmeye mecbur bırakacak derecede bir baskıdan söz edilse de baskının mecbur bırakacak derecede olup olmadığı net değildir. Zorunlu göçü betimleyebileceğimiz ikinci bir kriter, göçmen açısından değil, harekete geçiren etmen açısından tanımlanan işlevidir ve dolayısıyla göçmen pasif bir aktördür. Bu noktada göç edenlerin daha sonradan geri dönüp dönmemeleri zorunlu göç kriteri olarak önem arz etmektedir.[9] Afganistanda yaşanan süreklilik kazanmış haldeki savaş durumu, güvenliğin var olmayışı gibi etmenlerin sebep olduğu 1979 yılından itibaren yapılan zorunlu göçler, Petersenin zorunlu göç teorisine örnek teşkil etmektedir.

Geçtiğimiz son yüzyılda çok baskın bir şekilde gündemde yer alan ve göç konusunda en önemli olgulardan olan zorunlu göç, özellikle 2. Dünya Savaşı ve sonrasındaki Soğuk Savaş ile birlikte oluşan politik baskı ile beraber hız kazanmıştır. Zorunlu göçün özelliği göçmenlere herhangi bir tercih hakkının bırakılmamış olmasıdır.[10]

Her ne kadar zorunlu göçün sebepleri arasında deprem, sel gibi doğal afetler bulunsada birçok göç açısından iç savaş, politik tercihler veya inançlar, nüfus yoğunluğu gibi doğal olmayan sebepler ön plana çıkmaktadır. Devletlerin çöküş ya da çatışma durumlarına olan yatkınlıklarını gösteren kırılganlık endeksi (Grafik 1), en çok zorunlu göç veren devletlerin belirlenmesinde önemli bir veri kaynağıdır. Somali, Çad, Sudan gibi devletlerin yanı sıra Afganistanın da bu endekste üst sıralarda yer alıyor olması, Afganistan-Pakistan arasındaki göçlerin hangi sebeplerle yapıldığının anlaşılması adına önem arz etmektedir.

Grafik 1: 2007-2019 yılları arasında Afganistan kırılganlık endeksi



Kaynak: https://www.theglobaleconomy.com/Afghanistan/fragile_state_index/

Zorunlu göç ile ortaya çıkan yerinden edilme durumu, kişilerin veya toplulukların normal ikametlerinden ülke içerisinde ya da yurtdışında başka bir bölgeye zorunlu olarak göç hareketlerini içeren kavramdır.[11] Zorunlu olarak başka bir ülkeye göç edenlerin mülteci sıfatını kazanabilmesi için Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü önem arz eder.[12]

1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü madde 1 A (2) sığınmacıyı *ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ve bu tür olaylar sonucu önceden mutaden ikamet ettiği ülke dışında bulunan, oraya dönemeyen veya korku nedeniyle dönmek istemeyen şahsı* olarak tanımlar.[13]

Geleneksel olarak, savaşlar ve çatışmalar, yerinden edilmenin ana nedenleri olarak görölmüştür. Öyle olsa bile, son yaklaşımlara göre, afetler ve çevresel değişiklikler (doğal ve insan yapımı), kalkınma (organizasyonlar, vb.) ve hükümetin doğal kaynakları kullanma çabaları, kentleşme ve tehditlere maruz kalma gibi nedenler de yerinden edilme ile doğrudan ilgilidir. Belirlenen prensipler, yerinden olmuş kişilerin her zamanki ikamet yerlerinde zorlandıklarını veya her zamanki ikamet yerlerinden kaçıktıklarını da vurgulamaktadır.

AFGAN-PAKİSTAN İLİşKİLERİ VE ZORUNLU GÖÇ

İki Ülke Arasındaki Zorunlu Göçün Tarihi

Göç olgusu, Afganistan tarihinde devamlılık kazanan birkaç olgudan biridir. Afganistan, bu özelliğiyle bugün de dünyadaki mültecilerin ana menşei ülkelerinden biri olarak yerini korumaktadır. Değişen tek şey, sıralamada birinciliğini Suriye'ye kaybetmesidir. Afganistan göç tarihi 1979-1988, 1989-1992, 1992-2001, 2001 ve sonrası olmak üzere dört temel döneme ayrılabilir.

1979-1988 Dönemi

1970lerin sonlarında başlayan ve 1980lerde de devam eden olaylarda, çok sayıda Afgan İrana ve özellikle Pakistana kaçmaya başlayınca, uluslararası toplum yeni bir mülteci sorununun oluştuğunun farkına varmıştır. 25 Aralık 1979da Kabil havalimanında başlayan Sovyet istilası, ilerleyen yıllarda Afgan göçmenlerin Pakistan ve İran gibi komşu ülkelere sığınmasına neden olmuştur.

Afgan askerleri, Sovyet birlikleri ve Mücahit grupları arasındaki çatışma, Afganistan'da normal yaşam için istikrarsız bir ortam yaratmıştır. 1979'daki Sovyet müdahalesinden sonra 18 milyon nüfuslu Afganistan'ın üçte biri ülkeyi terk etmiştir.[\[14\]](#) Binlerce Afgan, zorunlu askerlik hizmetinden kaçmak için ülkenin farklı bölgelerine göç etmiş ve aynı akıbete uğramamak için kırsal kesimden birçok genç büyük şehirlere yerleşmiştir.

Bu göç dalgasında Pakistan ve İranın göçmenlere gereken hoşgöröyle yaklaştığını söylemek doğrudur. Sovyet işgali ile birlikte, Afganistan yalnızca büyük bir göç dalgasının yaşanmasına sahne olmamıştır. Sovyet nedenli göçler çoğu Afganistan vatandaşını yerinden etmekle birlikte, onları zorunlu bir yolculuğa çıkarmış ve zorlu bir yaşam deneyiminin de kapılarını aralamıştır.

Göç yolculuğuna katılanlar, öngörülemez bir gelecek ile karşı karşıya gelirken, Afganistanda kalanlar ise ölüm riskiyle karşılaşmışlardır.[15] Sovyet istilası sonrasında oluşan göç hareketliliğinin siyasi ve sosyo-ekonomik nedenlerle devam ettiği söylenebilir.

1989-1992 Dönemi

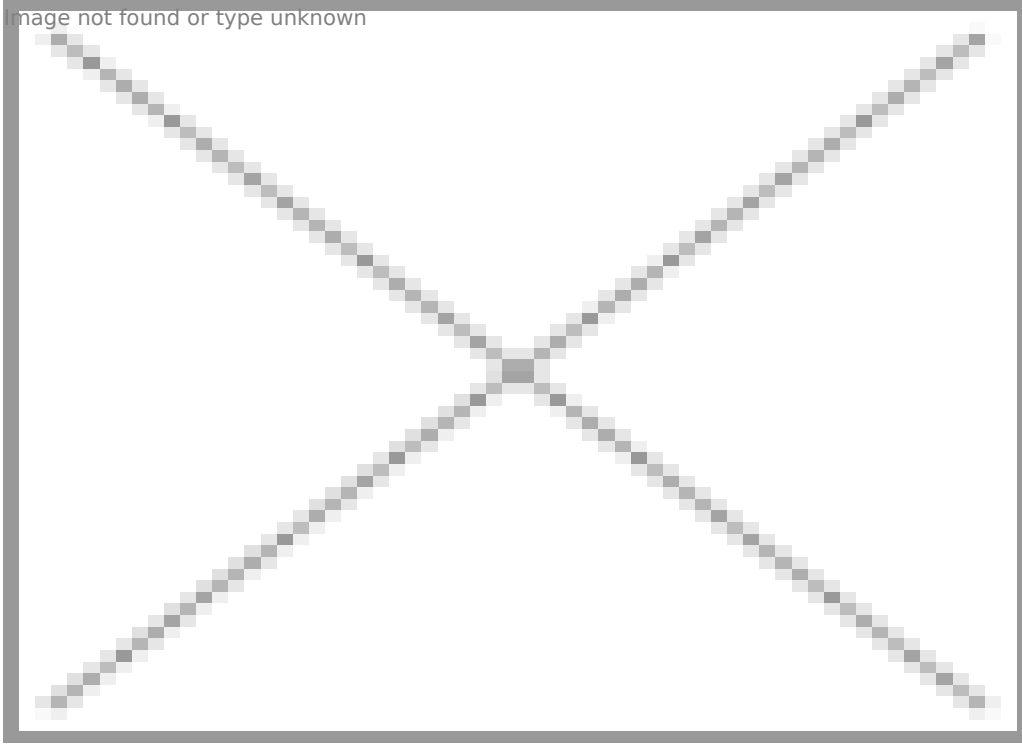
1989daki Sovyet destekli hükümetin çökmesiyle, Nisan 1992de köktendinciler yönetimi ele geçirmişlerdir. Bu olay, zaten İslam anlayışına sahip olan bir ülkenin daha radikal ve dar bir İslami anlayışla yönetilmesine ve ülkedeki İslam dinine mensup olmayan azınlıkların sert bir politikaya maruz kalmasına sebep olmuştur.[16]

Ülkede Hindular gibi azınlık ve gayrimüslim azınlıklar sistematik olarak kaçırmaya zorlanmışlardır. Bu bağlamda, Afganistanda özellikle 1992 yılında, Sovyet istilasından kaçanlar ülkelerine geri dönerken aynı zamanda sert politikalara maruz kalan ve Sovyet yanlısı grupların ülkeden kaçtıkları görülmüştür.

1992 yılında Afganistan, bir yandan büyük bir mülteci grubun geri dönüşüne şahit olsa da diğer yandan ülkedeki 5 büyük mücahit grubunun (Hizb-İslami, Jamiat İslami, İttihat İslami, Hizb Wahdat ve Junbish Milli) iktidar savaşına sahne olmuştur. Aynı şekilde 1989-1992 yılları arasında Afganistanda mülteci göçlerinde hatırı sayılır bir artış gözlemlenmektedir (**Tablo 1**).

1989'da Sovyet birliklerinin geri çekilmesi ile 1994'teki Taliban saldırısı arasında, bir milyondan fazla Pakistanlı ve İranlı mülteci, geri dönme niyetiyle ülkelerine geri gönderilmiş, ancak Afganlar, Taliban politikalarıyla şiddet ve güvensizlik nedeniyle daha önce iç savaştan kaçmaya devam etmiştir.[17]

Tablo 1: İltica ülkelerine göre Afgan mülteci nüfusu, 1979-1999



Kaynak: Five Proxy Wars in Africa, Asia and Central America, United Nations High Commissioner For Refugees Report (UNHCR) (2000, p. 117). Not: Sığınmacı sayısı, belirtilen yılın 31 Aralık tarihi itibarıyla yalnızca UNHCR'ye kayıtlı olanları göstermektedir. 1992-2001 Dönemi

1992de Başkan Muhammed Necibullahın istifa planı sonrası mücahitler ulusal bir hükümet kurma konusunda güç kazanmış, bu arada 1 milyon mülteci ülkesine geri dönmüştür. Her ne kadar mültecilerin geri dönmesi olumlu olarak karşılanırsa da barış çok kısa sürmüş, mücahit rejimler arasındaki iktidar savaşı ile birlikte yönetim boşluğu ortaya çıkmış ve istikrarsızlığa yine bir çözüm bulunamamıştır.

Devletin parçalanması beraberinde farklı gruplara ait milislerin ülkeyi farklı şekillerde yönetmesinin yolunu açmış, ülke kanunsuzluğa sürüklenmiştir. Mücahit gruplarının aralarındaki anlaşmazlıklar düşmanlıklara sebep olmuş, halk ise grupların gözdağı vermek amacıyla haksız cezalandırmalarına maruz kalmıştır. Çocuklar silahlı gruplar tarafından kaçırılmış ve özellikle genç kızlar cinsel istismara uğramış, fuhuş için satılmak gibi olaylarla karşı karşıya kalmışlardır. Silahlı milislerin kızlara yaptığı saldırılar, liderler tarafınca halkları korkutmak ve askerleri ödüllendirmek için bir metot olarak kullanılmıştır. Afganistanda yaşanan olaylar elbette ki uluslararası toplum tarafından hoş karşılanmamıştır. Uluslararası Af Örgütü bu durumun korkunç boyutlarda bir insan hakları felaketi olarak değerlendirmiştir.[\[18\]](#)

25 Aralık 1996da Talibanın Kabili ele geçirmesiyle birlikte, kendine özgü bir dizi ferman yayınladığı görülmüştür. Taliban kurulduğunda Afganistan, 20 yıllık savaş ile birlikte istikrarsızlığın ve buna bağlı olarak halkın can ve mal güvenliğini korumaya gücü olmadığı bir dönemdeydi. Bu yüzden Talibanın düzen sağlanacağı vaadiyle beraber, halk Talibanı hemen kabullenmiştir. Ancak Talibanın taşralarda kadınlara yönelik uyguladığı hareket serbestini kısıtlama politikaları, sadece eğitimli nüfusun değil, dini azınlıklar ve siyasilerin de Pakistana kaçmalarına yol açmıştır.

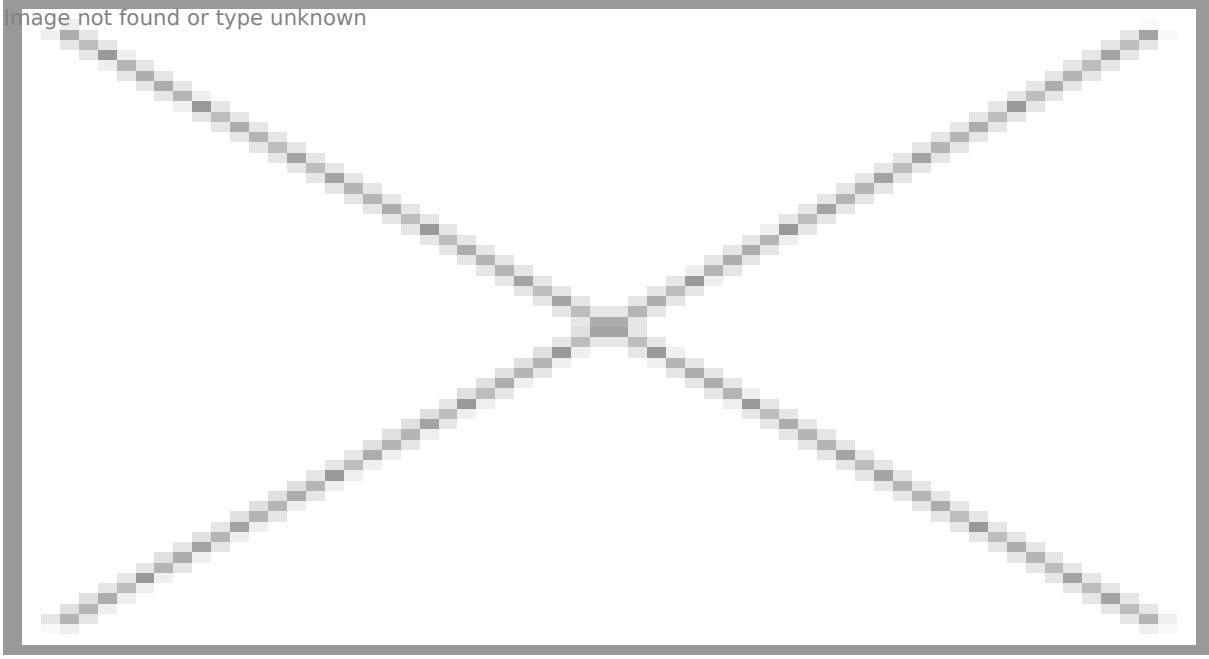
Bölgedeki iç nedenlerle yerinden edilmiş Afganların sayısı 1997 ortalarında 1,2 milyonu bulmuştur.[19] Yıllar geçtikçe Taliban ve sonrası dönemde Afganistan daha büyük bir istikrarsızlığa ve güven kaybına maruz kalmıştır. Özellikle Talibanın himaye dönemi olan 1996-2001 yılına kadarki bölümde Talibanın uyguladığı sert politikalarla birlikte oluşan göç dalgasında, Pakistan ilk göç dalgası olan 1979-1988 dönemindeki hoşgörüyü tekrarlamaktan kaçınmıştır. Buna ek olarak mültecileri kabul eden devletler arasında hızla bir azalma görülmüştür.

20. yüzyılın sonuna gelindiğinde karşı karşıya kalınan tablo hiç iç açıcı değildir. Savaş sonucu binlerce çocuk yetim, binlerce kadın ise dul kalmıştır. Talibanın daha aktif olduğu ve kentleşmenin daha az görüldüğü yerlerde oluşan etkilerin daha şiddetli olduğu bilinmektedir. Buna bağlı olarak Kabilde kadınlar üzerine yapılmış bir ankette, kadınların ruhsal çökme yaşadıkları, halkın %42sinin post-travmatik bozukluklarla karşı karşıya kaldıkları ve özellikle %21lik kısmın da yoğun bir intihara eğilimi olduğu gözlemlenmiştir.[20]

2001 ve Sonrasındaki Dönem

2001'de ABD liderliğindeki koalisyon güçleri ile Taliban arasındaki savaş, üçüncü ve son büyük ölçekli göç dalgasına yol açmış, 11 Eylül 2001'deki terörist saldırılar, Afganistan'a uluslararası ilgiyi artırmıştır.[21] 11 Eylül sonrası ABD müdahalesi binlerce Taliban savaşçısının hayatını kaybetmesine neden olmuş, kurtulanlar ise Pakistana sığınmışlardır. Pakistan bir yandan kaçan Taliban savaşçılarına sığınma fırsatı verirken, diğer yandan terörle mücadelede ABD'nin Afganistana müdahalesine destek vermiştir.[22] Bu sebeplerle Afgan mülteci durumu, küresel boyutta güvenliği etkileyen bir sorun olarak nitelendirilmiştir. Her ne kadar uluslararası toplum, mültecileri küresel bir sorun olarak görse de Afganistanın, ABD müdahalesi sonrası dönemde göç konusunda bir nebze de olsa olumlu şeylerle karşılaştığını söylemek mümkündür. 2001 ABD müdahalesi ile birlikte Afganistanın belirli bir düzeyde istikrara kavuştuğu ve göç eden mültecilerin sayısında azalma gözlemlenmektedir (**Grafik 2**). Oluşan bu istikrarla birlikte, Pakistan ve İranın sınırları kapatması da Afgan mültecilerin azalmasında etkin bir rol oynamıştır. Niteliksel/niceliksel farklılığa rağmen Afganların göç hareketliliği bu dönemde de devam etmiş ancak bu hareketliliğe yönelik tutumlar önceki dönemlere göre farklı bir düzeyde olmuştur.

Grafik 2: 2001-2019 yılları arasındaki tahmini mülteci göçleri



Kaynak: Afghanistan Index: Tracking variables of reconstruction and security in post-9/11 Afghanistan, Brookings Institution, 2020

Aralık 2001'deki Bonn Antlaşması'ndan sonra, Taliban hükümetinin müteakip düşüşü ve Afgan Geçici İdaresi'nin kurulması, Afgan mültecilerin şimdiye kadarki en büyük ve en hızlı geri dönüş hareketi olan BMMYK destekli geri dönüş programına yol açmıştır (UNHCR 2008, 2009). Pakistan ve İran'daki Afgan mültecilerin sayısının 2001'den beri istikrarlı bir şekilde azaldığı görülmüştür. Mart 2002'de, Afgan Geçici İdaresi ve UNHCR, Afgan mülteciler için büyük bir geri dönüş programı başlatmış, Temmuz ayına kadar Pakistan'dan 1,2 milyon Afgan ülkesine geri dönmüştür.

UNHCR rakamlarına göre tüm ülkeler baz alındığında, yaklaşık üç milyon kişi yurt dışında kalmaya devam etse de ilk birkaç yıl içinde, yaklaşık beş milyon Afgan mültecinin Afganistan'a geri dönmesiyle sonuçlanmıştır.[\[23\]](#) Afgan mültecilerin beklenmedik bir hızda kitlesel olarak dönüşü, UNHCR'nin Afganistan'daki kapasitesini zorlamıştır. Bu nedenlerle, UNHCR ülkelerine geri gönderilen mülteci ailelere yapılan yardımı kesmek zorunda kalmıştır.

Her ne kadar yardımlar kesilse de mültecilerin geri dönüşü kaçak yollarla da olsa devam etmiştir. Afganistanda 11 Eylül sonrasındaki dönemde çok sayıda mültecinin geri dönmesi ekonomiyi sarsacak derecede etkilemiştir. Zaten savaş ortamından yeni kurtulan ve mülteci olmayanlara bile bakmakta zorluk çeken Afgan hükümeti, mültecilerin de Afganistan nüfusuna tekrar katılmalarıyla birlikte ekonomik bir zorluk ile karşı karşıya kalmıştır. Genel olarak 11 Eylül sonrasında Afganistanın istikrara kavuşacağı konusunda umutlanma olmuşsa da 2006 yılındaki çatışmalarla beraber ülke içinde istikrarsızlık tekrardan boy göstermiş, halk ise can ve mal güvenliği konusunda tekrar endişe duymaya başlamıştır. UNHCR destekli bir gönüllü geri dönüş programı kapsamında 2012de toplam 94.000 mülteci Afganistan'a dönmüştür.[24]

Bireysel savaş deneyimi, zorla çalıştırma, adam kaçırma, güvensizlik, yaygın yoksulluk, siyasi istikrarsızlık ve eğitim eksikliği gibi insan hakları ihlalleri daha iyi bir gelecek adına umutsuzluğa sebep olmaktadır.[25] Bu fenomenin ana itici güçlerini azaltan politikalar olmadığı sürece, yurtdışında Pakistan, İran gibi komşu ülkelerde yaşamak birçok Afgan için tek alternatif olarak kalacaktır.2009da Afganistanda yapılmış olan bir araştırmaya göre, ülkedeki halkın %76lık bölümü yaşanan son 30 yılda evini terk etmeye mecbur bırakılmıştır.[26] Halkın edindiği mülkün %43ü, arazilerinin %25lik kısmı zarar görmüştür. Araştırmanın diğer bulgularına göre ise, halkın %48i Afgan hükümetini, %36sı Talibanı yaşanan olaylardan sorumlu tutmuş, %17lik kısmı da uluslararası toplumdan gelen desteğin yetersizliğinin çatışmada itici güç olduğunu belirtmiştir.[27] Özetle, bir neslin bütünü, barış olmayan bir ortamda yetişmiş ve savaş nedeni sebeplerden dolayı psikolojik, sosyo-ekonomik, güvenlik konularında sorunlarla baş başa bırakılmıştır.

GÖÇÜN NEDENLERİ

Savaş

Afganistan-Pakistan arası göçlerin nedenleri ile ilgili olarak çatışmaların ve bunun sonucunda ortaya çıkan güvensizliğin uluslararası nüfus hareketlerine yol açtığı bir gerçektir. Bu bağlamda Afganistan, göçmenlerin menşe ülkesi olduğu için güvensiz ülke olarak tanımlanabilir. Afganistan, Çin ile Hindistan'ı birbirine bağlayan enerji koridoru üzerinde yer alması nedeniyle stratejik bir konuma sahiptir.

Ülke, Hindistan'ın zenginliğine ve Körfez sularına erişmenin yolu olarak görülmekte ve buna bağlı olarak Afganistan'ın işgali hiç bitmemiştir.[28] Tarihin her aşamasında savaş ve istilalara uğrayan Afgan halkı, son yüzyılda da Birleşik Krallık, Sovyetler ve nihayet ABD müdahalesiyle karşı karşıya kalmıştır. Sürekli olan işgaller ülkeyi ekonomik ve siyasi istikrarsızlığa sürüklemiştir. İstikrarsızlık durumu, dış siyasi faktörlerin etkisi altındadır ve ülkedeki kaynaklar ile gücün dağılımında anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Buna ek olarak ortaya çıkan otorite boşluğu, Afganistanı ulus ötesi suç örgütleri ve radikal terör grupları için benzersiz bir faaliyet alanı haline getirmiştir.

Afganistan'daki gücün etnik kriterlere göre paylaşıldığı bilinmektedir ve hatta bunun sonucunda hükümet bakanlıkları ve kamu kurumları etnik temelli veya siyasi pazarlıklar temelinde bölünmüştür. Afganistandaki savaş durumundaki aktörler sadece dış güçler değildir. Birçok etnik unsura ev sahipliği yapan Afganistan, dış güçler ile birlikte etnik nedenli iç savaflara da sahne olmuştur. Bugünkü toplumsal krizinin en önemli nedenlerinden biri ulusal bir kimliğin oluşturulamaması olduğu öne sürülmektedir. Veya Bugünkü toplumsal krizin bir kimliğin oluşturulamamasından kaynaklandığı öne sürülmektedir. Afganistan'da yaklaşık 35 milyon nüfusa sahip en az 50 etnik grup bulunmaktadır. Etnik grupların %42'sini temsil eden 12,5 milyonluk nüfusu ile Peştunlar demografik açıdan en güçlü olanlardır. Ülkede "Afganistan" adının etnik bir unsuru bulunmamakla birlikte, unvan daha çok Peştunlara atfedilmektedir. Peştunlardan sonra ise Tacikler (%27), Özbekler (%10), Hazaralar (%9), Oymaklar (%4), Türkmenler (%3), Beluciler (% 2) ve diğerleri (% 3) gelmektedir. [29]

Afganistan'da iç savaş ve terörü doğuran unsurların birleştirici unsurlardan daha fazlası olması Afgan halkını yeni arayışlara yöneltmektedir. Bu süreçte bir çözüm olarak görülse de birçok Afgan için yasal yeniden yerleşim mümkün değildir. Daha güvenli ve nispeten daha iyi bir yaşam isteyen Afganlar, yasadışı göçe başvurmakta ve yeni bir yaşam mücadelesine girişmektedir. Bununla birlikte, zor coğrafi ve iklim koşulları nedenli ekonomik yoksunluklar ile farklı halkların sosyal ve demografik yapılardan kaynaklanan siyasi istikrarsızlık, bitmeyen rekabet ve çatışmalar Afganistan'ın tarihini ve akımını belirleyen sorunlardır. Bu zor koşullar, Afganistan topraklarının tamamında merkezi ve etkin bir idarenin kurulmasına izin vermemektedir. Göçe neden olan etmenler arasında psikolojik etmenler de öne çıkmaktadır. Dünyada kötülüklerin artması insanları barış arayışı içinde topraklarını terk etmeye ve bunu canları ile ödemeye zorlamıştır. Özellikle savaştan ve işkenceden kaçmak için göç eden insanların zamanla psikolojik sorunlar yaşamaya başladıkları görülmüştür. Peker (2005) bu konuda şöyle bahsetmektedir:

Göç psikolojisi üzerine değerlendirme yapmak ancak ekonomik ve sosyo-politik etmenlerin de göz önüne alınacağı karmaşık bir matriks bağlamında mümkün olabilecektir. Bu husus göz önünde tutularak göç-öncesi, göç süreci ve göç-sonrası olmak üzere üç evreden söz edilebilir. Psikolojik bakımdan göçü incelerken ve göç sebebiyle psikolojik güçlükler yaşayan insanlara yardım ederken, bu üç evredeki olumlu ve olumsuz özellikleri dikkate almak gerekmektedir. Bu özellikler de göç eden her bir kişi ve grup için farklı olabilmektedir. Bununla birlikte bu çok sayıda etmenin bileşik etkisi ile kişilerin ve grupların göçten ne şekilde etkilendiği anlaşılabilecektir. Dolayısıyla bu hususta ilk söylenmesi gereken şey, göçün psikolojik etkilerinin büyük ölçüde kişiye ya da gruba özgü olmasıdır.[30]

Terör ve çatışmalar

Ortadoğu coğrafyasının bir geçiş bölgesi olması ve zengin maden yataklarına sahip olması, büyük güçlerin Ortadoğu ülkeleri her zaman ilgi duymasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle, Ortadoğu bölgesinin eklemlerinden biri olan Afganistan, bölgesel ve uluslararası terör sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 1989da Sovyetlerin çekilmesi ve ABDnin Afganistandaki merkezi hükümeti desteklemeyi bırakmasının ardından, Terör grupları kolaylıkla sınır ötesinde destekçiler bulmaya ve Afganistan'a nüfuz etmeye başlamıştır.[31] Talibanın Afganistan'ın güney eyaletlerinin kontrolünü ele geçirmesi ve bir süre sonra Kabil'de kendi hükümetini kurması, buna bağlı olarak da terörün yükselmesiyle birlikte Afganistan tüm idari ve askeri kazanımlarını kaybederek, tarihi ve siyasi geçmişi olmayan, dış destekli bir grup tarafından yönetilmeye başlamıştır.

Özellikle katı dini gelenekleri ile insanların dikkatini çeken Taliban, önceleri afyon üretimini yasaklamaya karar vermiş ancak bir süre sonra yasağı gevşetmiş hatta afyon üretimini teşvik etmiştir. Talibanın ve dolayısıyla ülkedeki terör etkisinin yükselişinin akabinde, 11 Eylül olaylarının hemen sonrasında ABD, Afganistan'ı kendi ülkesine saldırmakla suçlayarak Kabil'de Taliban rejimini devirmek için müdahale etmiş ve Hamid Karzai liderliğinde merkezi bir hükümet kurulmuştur. NATOnun desteğine rağmen, özellikle Afganistan'ın güneybatı ve güneydoğu illerinde Taliban'ın hakimiyeti sona erdirilememiştir. Dolayısıyla bu müdahale ile merkezi otorite güçlenmek yerine zayıflamıştır.

İşgal ve müdahalelerden sonra ülkedeki güvensizlik ortamında aşiretler veya dini gruplar kendi bölgelerinde hakimiyet kurmaya ve bu ülkede istikrarın hüküm sürmesini engellemeye çalışmışlardır. Din adamlarının ve aşiret liderlerinin etkisi altında kalan halk, her türlü dış müdahaleye direnmek için cihatçı kültürü dini bir yükümlülük olarak benimsemiştir. Hatta, halkın NATO müdahalesine İngiliz ya da Sovyet işgaline benzer şekilde tepki vermesinin nedeni de budur. Halkın kendini istikrarsızlıktan korumak adına yaptığı çabalar, Afganistanı olumsuz etkilemiş ve müdahaleyle sağlanan otoritenin de bozulmasına yol açmıştır. Böylece, savaşla birlikte terör de göç konusunda önemli bir etken olmuş, halk can ve mal güvenliği gerekçeleriyle Pakistana göç etmiştir. Halkın idari istikrar getirme konusunda umut bağladığı Taliban, Afganistan halkını yanıltmış ve 1979'dan beri oluşan göç akımını durdurmak yerine devam etmesini sağlamıştır.

Diğer Nedenler

Afganistanda her ne kadar terör ve savaş durumu göçün en önemli nedenleri olarak gösterilse de özellikle diğer etmenler de söz konusudur. Ülke, sağlık ve eğitim sektörlerinde birçok zorlukla karşı karşıyadır. Bilim, teknoloji ve iletişim altyapısı söz konusu olduğunda vasıflı işçilere talep gittikçe artmaktadır. Ciddi bir kalkınma problemi yaşayan Afganistan'da çözüm, ileri görüşlü ve yenilikçi bir liderin varlığıdır. [32] İyi organize edilmiş bir bilim ve teknoloji yapısı ile etkin bir insan kaynakları stratejisi bu bağlamda büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, eğitim sisteminin kalitesinin artırılması Afganistan'daki en temel ulusal kalkınma stratejilerinden biridir. Afganistanda bir doktorun yaklaşık 5.000 kişiye hizmet verdiği bilinmektedir. Doktorların düşük maaşları (aylık 100\$) Afganistan'a gelmelerini veya Afganistan'da kalmalarını zorlaştırmaktadır. [33] Aynı durum sadece sağlık sektöründe değil, eğitim, teknoloji ve bilim alanlarında çalışan uzman personel için de geçerlidir. Zira Afganistan'daki yaşam koşulları çalışanları tatmin etmemektedir. Ek olarak, kırsal alanların geri gönderilen göçmenleri kabul etme kapasitesi kısıtlıdır ve bunun da onları geri döndüklerinde şehir merkezlerine göç etmeye zorladığı bilinmektedir.

Doğal afetler, özellikle son on yılda tekrar tekrar meydana gelen kuraklıklar, insanları ekonomik nedenlerle kentsel alanlara göç etmeye zorlamıştır. Çatışma, gıda yetersizliği, eksik istihdam eksikliğinin temel itici etken olduğu, kentsel alanlara yönelik ekonomik teşviklerin ise çekici etken olduğu görülmüştür. Kabil'deki gayri resmi yerleşimlerin profilini sunan başka bir raporda ise, barınma sorunları, işsizlik ve sosyal hizmetlerden yeterince destek alınmaması bu kişilerin karşılaştığı diğer sorunlar olarak kabul edilmektedir. [34]

AFGAN-PAKİSTAN İLİŞKİLERİNDE ZORUNLU GÖÇÜN ETKİLERİ

Ekonomik

1979-1997 döneminde, Pakistan'daki Afgan mültecilere yaklaşık 1 milyar dolar bütçe ayırırken, İran'daki Afgan sığınmacılara 150 milyon dolar harcanmış, diğer Birleşmiş Milletler kuruluşları, Devletler ve uluslararası STK'lar da gıda, su, sağlık hizmetleri ve eğitim alanlarında Pakistan'daki mültecilere yardım etmiştir.[35] Yine de eğitim ve sağlıkta gelişme hala yeterli olmamış ve gelen yardımın halkın değil elitlerin elinde olduğu söylenmektedir. 2002'den 2016'ya kadar 11 yıllık süreçte teröre karşı savaşta Pakistan, tahminen 107 milyar dolar kaybetmiştir. Terör, 2001 yılından bu yana Pakistan'ın insan kaynaklarını sömürmektedir. Federal Yönetilen Kabile Bölgesi (FYKB) terör eylemlerinden fazlasıyla etkilenmiştir. Çoğu insan yetersiz koşullarda yaşamını sürdürmektedir. Diğer bölgelere göre nispeten eğitilmiş insan oranı düşüktür; kadınların eğitilmiş mahrum kaldığı gözlemlenmektedir. Örneğin Karaçi, Pakistan'da üretimin %60'ını sağlayan şehirdir. Ancak 11 Eylül'den sonra terör alanı haline gelmiştir.[36] Eylül 2001 itibarıyla, Pakistan devletinin Afganistan'daki savaş ve terör sebebiyle mali kayıplarının 123 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir.[37]

Mültecilerin ekonomik faaliyetleri belirli bir sınıfa veya hükümete fayda sağlayabilir, ancak yoksullar ve aylık gelirle yaşayanlar için bu onların haklarının ihlalidir. Mültecilerin, piyasanın kâr odaklı olması ve ekonomik kazanç için ucuz emeğin tercih edilmesi nedeniyle, yerel işgücünü etkileyen ucuz işgücü oluşturduğu bilinmektedir.

Mülteciler enflasyonun nedenlerinden de biridir, çünkü çok sayıda mültecinin varlığı bir ürüne olan talebi artırabilmekte ve bir kaynağa olan talep artışı, hammadde fiyatlarını da buna göre yükseltebilmektedir. Bu faaliyetler piyasaya kar getirebilir ancak halk bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Göçle birlikte artan enflasyon, göçün ekonomik etkisi olarak açıkça görülmektedir. Pakistan'ın ekonomisinin büyük bir kısmı kayıt dışı olduğundan, doğru bir maliyet/fayda analizi yapmak gerçekten zordur. Artan mal ve hizmetler talebi, Afganistan'dan daha fazla kaçakçılığa yol açmakta ve Pakistan hükümetini önemli vergi gelirlerinden mahrum bırakmaktadır.

Siyasi

Çatışma nedenli mülteci durumlarında her zaman iki farklı etik bakış açısı bulunmaktadır. İlki, tamamen insancıdır ve siyasi düşüncelerden arındırılmıştır. İkincisi ise mülteci meselesinin, ev sahibi ülkenin de sorumluluk üstlenerek daha büyük bir siyasi meselenin ayrılmaz bir parçası olduğuna dair siyasi görüştür. Pakistan'ın iç ve dış politikası, Afganistandaki iç çekişmeler, etnik ve dini meseleler, Afganistan'a Sovyet müdahalesi, savaş ve 11 Eylül olayı sonrası ABD müdahalesinden etkilenmiştir.

Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinden sonra müdahaleye karşı çıkan Mücahitler ve hükümet ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan tarafından desteklenmiştir. Mücahitler

Taliban, Pakistan'da din eğitimi almış öğrenciler ve Mücahitlerden oluşan Peştun kökenli bir örgüttür. 11 Eylül saldırılarının hemen ardından ABD, Pakistan'dan teröre karşı savaşını desteklemesi istemiş, Pakistan da bu isteğe olumlu yanıt vermiştir. Ancak bu durum Pakistan'ın 11 Eylül'den sonra desteklediği grupların muhalefetine yol açmıştır. Fakat bu durum Pakistan'ın 11 Eylül'den sonra desteklediği grupların muhalefetine yol açmıştır. Kamu ve kurumlar arasında bir ikilem ve ABD karşıtı duygular gözlemlendiği bilinmektedir. 1996 yılında Taliban'ın iktidara gelmesiyle birlikte mülteci sayısı 2001 yılında 3,8 milyona yükselmiştir.[39]

Pakistan, ülkede yer alan fazla sayıdaki mültecilerden rahatsız olmakla birlikte, Birleşmiş Milletlerin hukuki yaptırımlarından da hoşnut değildir. Bugün Pakistan'da 1,4 milyonu kayıtlı ve 1,5 milyonu kayıtlı olmayan yaklaşık üç milyon Afgan bulunmaktadır. Ayrıca 1951 Cenevre Sözleşmesini ve bu sözleşmenin eki olan 1967 New York Protokolünü imzalamaktan kaçınmıştır. 1946 tarihli Yabancılar Yasası, Pakistan'ın göçmenlik politikası için yasal bir temel sağlamaktadır.[40]

Pakistan, BM ile ortaklaşa uluslararası mali destek çerçevesinde Afgan sığınmacılara temel hizmetleri sağlamıştır. Afgan devletinin zayıflığı, sınırları kontrol edememesi, bitmeyen iç çatışmalar ve terör eylemleri Pakistan'ı istikrarsızlığa sürüklemiştir. İnsan ve uyuşturucu kaçakçılığının yanı sıra farklı İslam modelleri ve her grubun tanımladığı mezhep çatışmaları, iki ülke arasındaki siyasi ve sosyal sorunları artırmıştır.

Afganistan'da devlet otoritesinin çöküşü, Pakistan'da da benzer sonuçlara yol açmıştır. Özellikle yapay sınırlarla ayrılan Peştunlar harekete geçmeye başlamıştır. Bu durum, Pakistan'ın kontrol edemediği federal olarak yönetilen aşiret bölgesinde tamamen somutlaşmış; bölge, terör örgütleri ve devlet karşıtı eylemler düzenleyen örgütlerin buluşma noktasına dönüşmüştür.

Günümüzde, Pakistan'ın özellikle Afgan mülteciler konusunda en çok üzerinde durduğu husus mültecilerin geri dönmesi konusudur. Pakistan, Afganistan'daki huzursuzluktan etkilenen ülkelerden biri, bu bağlamda Pakistan devlet yetkilileri, din kardeşliği nedeniyle sıcak bir şekilde karşılanan Afganların ülkelerine dönmesi gerektiği konusunda çağrıda bulunmaktadır. 5 Ekim 2013'te Pakistan İller ve Sınır Bölgeleri Bakanı Abdul Kadir Baluç şunları söylemiştir:

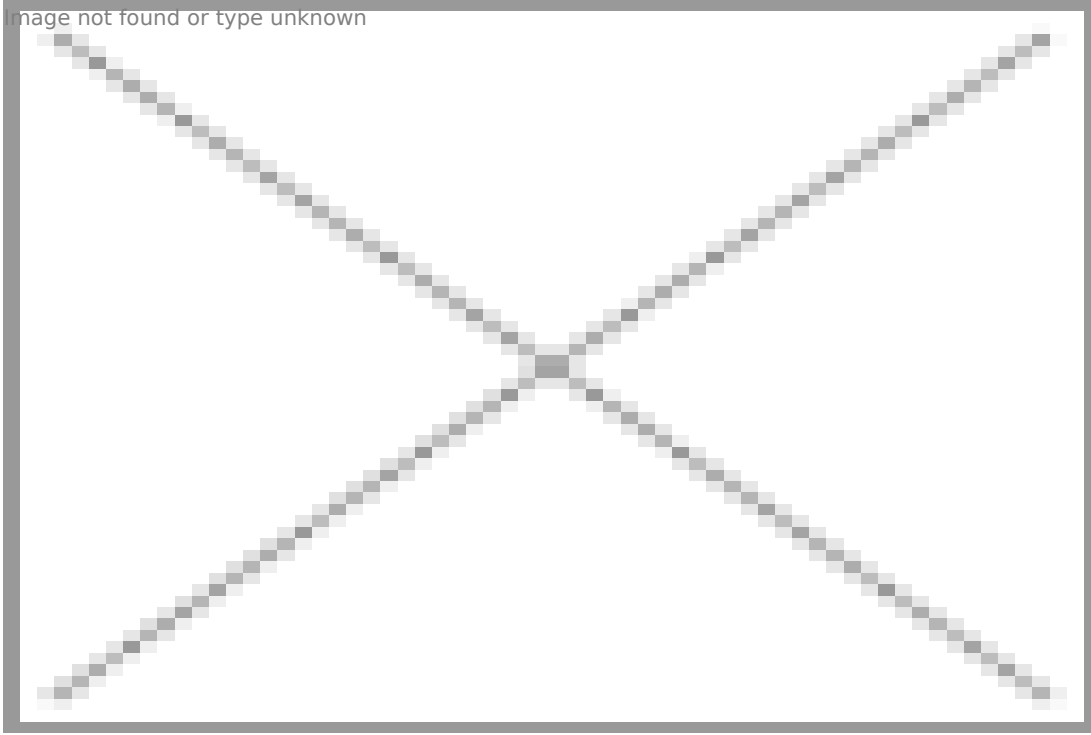
"Pakistan, yeni sığınmacı akınlarının ülkeye girişine izin vermeyecek ve Afganların Pakistana girişini engellemek için -uluslararası toplumla iş birliği içinde- gereken tüm yasal kanalları kullanacaktır. [41]

Pakistan, 1989-2001 döneminde Afgan mülteciler gelmeye devam etse de mülteci hizmetlerini azaltmıştır. Pakistan ve İran'da yaşayan Afgan mültecilerin sayısı 2001'de 3,7 milyona, 2006'da 2 milyona düşmüştür. Bunun en önemli nedeni, 2002'den bu yana başlayan hızlı geri dönüş sürecidir (**Grafik 3**). UNHCR'nin tahminlerine (2013) göre 2002-2013 döneminde ülkelere dönen Afgan mültecilerin sayısı 6,2 milyon civarındadır.[42]

Pakistan, aslında ahlaki mülahazalarla hareket etmekteyse de, onun mültecilerin statüsüne ilişkin uluslararası sözleşmelere bağlılığı, yasal yükümlülük yaratacağından mülteciler açısından en iyi garanti niteliği taşımaktadır.

Pakistan devletinin, mültecilerin zorla ülkelerine geri gönderilmesi tehdidinin bir uyum değişkeni olarak kullanılmasını engellemesi, Pakistan devletini kendi politikalarının sorumluluğunu tam olarak üstlenmeye zorlayacağı öngörülmektedir. Bu, uluslararası toplumun konuyla ilgilenmedeki rolünü ortadan kaldırmamakla birlikte, Pakistan hükümeti ile ilişkilerde güçlü bir yükümlülük olarak gözükmemektedir.

Grafik 3: 2009-2016 yılları arasında Pakistandaki Afganların geri dönüşü



Kaynak: Pakistan Coercion, UN Complicity, 2016)

Güvenlik

Güvenlik, tüm uluslar için en önemli unsurdur. Güvenliğin sadece askeri yönleri ile birlikte, siyasi, sosyo-ekonomik ve ekolojik yönleri de bulunmaktadır. Mültecilerin çoğunun izinsiz olarak yanlarında yasadışı silah getirmesi, Pakistan'da silahlara erişimi kolaylaştırmıştır. 11 Eylül sonrasında her ne kadar Afgan mültecilerin geri dönme sayıları artsa da ABD karşıtı olanların ve özellikle Taliban üyelerinin Pakistan'a mülteci olarak akını çoğalmıştır. Pakistan birçok teröristin savaştan kaçtığı ve saklandığı yer haline gelmiştir. Bunun sonucunda Pakistan'da terör faaliyetlerinde artış olduğu gözlemlenmektedir.[\[43\]](#)

Çok sayıda Afgan mültecinin varlığı, Pakistanda terörizmi beslemiştir ve bu durum politikacılar arasında fikir ayrılığına yol açmaktadır. Aslında, Pakistanda birçok aşırılık yanlısının, mülteciler ve yerel halk arasında gerilim yaratmak için Pakistana mülteci kisvesi altında girdiği yaygın bir algıdır.

Ulusal güvenliği güçlendirmek amacıyla İslamabad hükûmeti bazı politikalarda kilit rol oynamıştır. Ocak 2015te Ulusal Eylem Planı (NAP) hayata geçirilmiş ve plan kapsamında terörle mücadele gücü olarak NACTA (Ulusal Terörle Mücadele Kurumu) kurulmuştur. Afgan mülteciler sorunuyla başa çıkmak için 20 maddelik kapsamlı bir kararname formüle edilmiştir. Plan, ülke çapında yasaklanmış örgütleri çökertmeyi ve nihayetinde yok etmeyi amaçlayan dış ve iç politika girişimlerinin bir entegre halidir. [44] NAP dahilinde Pakistan anayasası, hızlı yargılama yapabilen askeri mahkemeler oluşturmayı ve buna ek olarak cep telefonu kullanıcılarının da parmak izi doğrulamasıyla tekrar kayıt altına alınmasını öngörmüştür. Bu bağlamda, sadece terör örgütleri değil, terör veya karşıtlık söylemlerinde bulunan gazete veya dergiler hakkında da işlem yapılabilecektir. Ayrıca dinsel aşırılığı durdurmak ve azınlıkları korumak için önlemler alınması, medreselerin düzenlenip ıslah edilmesi, yazılı ve elektronik medyanın teröristlere yer vermesinin engellenmesi gibi kararlar da yine Ulusal Eylem Planının diğer maddelerinden bazılarıdır. [45]

Başka önemli bir husus ise kaçakçılık konusudur. Afyon üretiminin %92lik kısmı Afganistan kaynaklıdır. Kaçakçılık amacıyla kullanılan güzergâhların bazıları da Pakistan üzerinden geçmektedir. Silahlı militanlar tarafından uyuşturucu ticaretinin Pakistan üzerinden yapılması, Pakistanın yeni bir güvensizlik kaynağına dönüşmesi ile sonuçlanmaktadır. [46] Kontrgerilla operasyonları ile birlikte özellikle FATA, Swat ve Bajur bölgelerindeki Pakistan halkının yerlerinden edilmesi, Pakistan halkının Afgan mültecilere tolerans gösterme konusunda endişe duymasına yol açtığı bilinmektedir. Afgan mültecilerin anavatanlarıyla siyasi ilişkisi de Pakistanda güvensizlik yaratmaktadır.

Geçmişte Pakistan'da yaşayan Afganlar, Sovyetler Birliği'ne karşı Taliban hareketini doğrudan desteklemişlerdir. ABD'ye karşı yapılan Afganistan savaşı sırasında devlet karşıtı faaliyetlerde bulundukları da bilinmektedir. Bu, çatışma, kaos ve teröre sebep olan mülteci faaliyetleri, ev sahibi ülkenin istikrarsızlaşmasına sebep olmuştur. [47] Pakistan'ın Belucistan eyaleti, KPK ve Kabile bölgeleri terör savaşından büyük ölçüde etkilenmiş ve milyonlarca insan iç göçle karşı karşıya kalmıştır. Kabile bölgelerindeki kurumlar tahrip edilmiş, okullar ve hastaneler bombalanmıştır. [48]

Etnik

Afganistan ve Pakistan kültür, dil, din ve coğrafya açısından birbirine çok yakın olsalar da iki ülke arasındaki ilişkiler, Pakistan'ın kuruluşundan bu yana kısa dönemler dışında genellikle kötü olmuştur. Bu anlamda İslamabad ve Kabil yönetimleri yıllardır birbirlerine karşı politikalar izlemektedirler. UNHCR tarafından 2015-2016 yılları arasında yayınlanan Solution Strategies for Afghan Refugees: Regional Overview adlı

Pakistan nüfusunun ise %15,4lük kısmı Peştundur. Afgan mültecilerin içinde de etnik gruplardan özellikle Peştunlar büyük rol oynamaktadır. Peştun, diğer etnik grupların Pakistandaki Afganları tanımlamak için kullandığı isimdir. Ayrıca Taliban, El-Kaide üyeleri için de kullanılmaktadır. 2000'li yılların ortalarından bu yana, Peştunlar, yerinden edilmiş diğer yerli halklar gibi, Pakistan'ın diğer şehirlerine yerleştirilmişlerdir.

Peştunlar günümüzde de kabile hayatı sürmektedir ve Pakistan halkı, Peştunları dini fanatikler, fakir ve okuma yazma bilmeyenler olarak tanımlamaktadır.[50] Ayrıca, Pakistan toplumunda Peştunların savaş yanlısı, terörizmi destekleyen ve uyuşturucu kaçakçılığı yapan bir etnik grup olarak nitelendirildiği bilinmektedir.

Peştunların kabile hayatı sürdürmeleri, aralarında sürekli olarak çıkan iç çatışmalar Pakistan halkının huzursuz olmasına sebep olmaktadır. İç çatışmalar Pakistan halkının Peştunlara karşı nefret kazanmasında büyük rol oynamaktadır. Pakistan'da doğup büyüyen Afgan mültecilerin, hiç görmedikleri, sadece ismen bildikleri anavatanlarına geri dönmeleri çok zorlu gözükmektedir. Afganların, Pakistanda yer yer polis istismarına uğradıkları, kimi zaman ise haksız yere tutuklandıkları bilinmektedir.

Durand Hattı, 1893te İngiliz sömürgesi olan Hindistan ile Afganistan arasında çizilen bir huduttur. Durand Hattının dağlık bir bölgede olması, devletlerin arasındaki sınır kontrol edebilmeleri konusunda sorunlara sebep olmaktadır. Hatta, Sovyet istilası sonrası sınır kontrolü tamamen yapılamamıştır.[51] Sınırdaki denetimin olmayışı ile birlikte Afganistandan Pakistana göçler hızlanmıştır. Peştunlar ise Durand Hattını tanımamaktadır. FYKBNin ise, uyuşturucu kaçakçılığının bir güzergahı olması nedeniyle Pakistanı güvenlik konusunda zor durumda bırakmaktadır. Yapay sınırlarla ayrılan Peştunların beraber hareket etmeye başlamasıyla, oluşan denetim yetersizliği, Pakistan'ın kontrol edemediği federal olarak yönetilen aşiret bölgesinde tamamen somutlaşmıştır. Bölgenin, terör örgütleri ve hükümet karşıtı eylemler düzenleyen örgütlerin ortak bir buluşma noktasına dönüştüğü bilinmektedir. Vurgulanması gereken bir diğer önemli konu da Peştun siyasi partilerinin Afgan mültecilerin Pakistan'da kalıcı hale gelmesini desteklemesidir.[52] Farklı mezhep ve etnik gruplarının yaşadığı çatışmalar, Peştunlarla birlikte ülkede oluşan Taliban sempatanlığı ve bunlara ek olarak yapılan silah kaçakçılığı sonucunda oluşan kalaşnikov kültürü, Pakistanın toplumsal ve siyasi açıdan olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Afganistan, son 30 yıldır küresel terör olgusunu gündeme taşıyan El-Kaide, Taliban gibi radikal silahlı grupların çıkış noktası ve üs kurdukları bir ülke haline gelmiştir. Bununla birlikte yolsuzluk, toplumsal alanda yaşanan erozyon; dini, etnik ve ideolojik temelli nepotizm, bu ülkenin bir parçası haline gelmiş durumdadır.[53] Mücahitlerin 1992'deki zaferi, Afganistan'da göç dalgasını tetikleyen önemli bir unsurdur. İdeolojik eğitimlerini Pakistan medreselerinde almış Peştun kökenli öğrenciler, Taliban örgütünü kurarak ülke çapında radikal İslam yorumuna dayalı bir devlet ve yönetim yapısı oluşturmuştur.

Talibanın yükselmesiyle birlikte, çoğunluğu kız ve kadınlardan oluşan Hindu, Şii Müslümanlar gibi azınlık gruplar Talibanın uyguladığı aşırı radikal İslam politikalarına dayanamama gerekçesiyle Pakistan, İran gibi ülkelere göç etmişlerdir. 1994 yılı itibarıyla, Taliban rejiminin baskısının artması sonucunda İran ve Pakistana mülteci hareketleri tekrarlamış ve mültecilerin göçü 2000 yılına kadar sürmüştür. 1991-2000 arasında, yaklaşık 300.000'den fazla Afgan mülteci Pakistana kaçmıştır.[54] 1990-2000 yılları arasında, 155.000 Afgan Avrupaya sığınma talebinde bulunmuştur. [55] Buna ek olarak 1996-1997 yılları arasındaki Taliban kuvvetleri ile ülkedeki diğer politik grupların çatışmaları, ülkede büyük çaplı yer değiştirme hareketlerine neden olmuştur. Ülkede yerinden edilmiş kişilerin sayısı 1997 yılı ortalarında 1,2 milyona ulaşmıştır. (Dünya Mültecilerinin Durumu 1997). Evde kalma ve akraba olmayan erkeklerle iletişim kuramama gibi kısıtlamalarla karşı karşıya kalan Afgan kadınlarının, Taliban yönetimi ile eğitim hakları reddedilmiştir. Evde kapalı eğitim de aşırı görülmüş ve engellenmiştir.

Taliban yönetimi ile beraber özellikle kızlar olmak üzere, Afganistanda gençlerin ülkeden kaçtıkları görülmüştür. Açıkça görüldüğü üzere Taliban yönetimi, Afganlıların Pakistana göç etmelerinde en önemli nedenlerden biri olmuştur. 1994-2000 yılları arasında Afganistanın yönetimini ele geçiren Taliban ve dolayısıyla terör örgütleri, tıpkı Petersenin teorisinde bahsettiği gibi, devlet veya işlevsel olarak eş değer bir sosyal kurumun zorunlu göçün sorumlusu olarak gösterilmesi konusunda önemli bir örnektir. 11 Eylül terör saldırılarının ardından Afganistan ve çevresindeki gelişmeler küresel ve bölgesel düzeyde yakından izlenmeye başlamıştır. Afganistan ve çevresindeki terör faaliyetleri güvenlik endişelerini artırmaktadır. Afganistan'daki ve Afganistan-Pakistan sınırındaki çatışmalar ve terör saldırıları bölgesel meselelerin bir parçasıdır. Uyuşturucu kaçakçılığı, eğitim eksikliği, iç istikrarsızlık ve ekonomik gerileme gibi sorunlar da etkili olmaktadır.

Afganistanda hem ilgili tarafların tutumları hem de şiddetin artması küresel terörle savaşın merkezinde yer alan ülkedeki güvenlik durumunu uluslararası gündemin ön sıralarına yerleştirmiştir. 1979'da Sovyetler Birliğinin istilasından bu yana 40 yılı aşkın süredir devam eden amansız işgaller, iç çekişmeler ve dış müdahaleler Afganistanı sürekli istikrarsız bir ülke haline getirmiştir.

Afganistan, büyük güçlerin çatışma alanı olması nedeniyle toplumsal, ekonomik ve siyasal açıdan istikrarsızlaşmış ve terörü ile anılan bir ülkeye dönüşmüştür. Yolsuzluk, rüşvet, sosyal ve kültürel erozyon, neo-dindarlık milli ve ideolojik unsur olarak bu ülkenin birer parçası olmuştur. Taliban hükümetinin Afganistan halkının kullanmaması şartıyla serbest bıraktığı uyuşturucunun ticaretten siyasete, uluslararası ilişkilerden hayata, terörle savaşa kadar her şeyi derinden etkilediği bilinmektedir.

Taliban'a karşı yıllarca süren savaş, birçok insanı rahat bir yaşam bulmak amacıyla göç etmeye mecbur bırakmıştır. Ülkelerinin kalıcı istikrar a kavuşacağından ümidini kesen Afganlar, her geçen gün yurtlarından ayrılanlar kervanına dahil olmaktadır. Şiddetli ve acımasız bir iç savaş zemininde işlenen ciddi insan hakları ihlalleri, son yirmi yılda milyonlarca insanın Afganistan'dan göç etmesinin ana nedenlerindendir. Afgan mülteci krizine kalıcı bir çözüm bulunacaksa, temel insan hakları sorunları büyük bir önem arz etmektedir. Devlet dış yardımlara bağımlı olup, ekonomik/sosyal krizler ve suç örgütleriyle baş edememektedir. Bu nedenle, güvenlik konusunun birbiriyle yakından ilişkili hususları içerdiği düşünülmektedir. Güvenlik ve istikrarın gelecekte de nasıl sağlanacağı konusunda belirsizlik bulunmaktadır. Afganistan deneyiminden anlaşılabileceği üzere göç konusundaki temel itici güç, sorumlu olan terör örgütlerinin yanı sıra ülkedeki savaş durumudur.

Pakistana yapılan göçlerde savaş nedeni istikrarsızlık ve savaş sonrası yükselen terörizm ile ülkede ortaya çıkan güvenlik boşluğu en büyük itici güç olarak karşımıza çıkmaktadır. 1979 yılından beri süreklilik kazanan savaş durumu, ilk olarak Sovyet istilası ile başlamış, daha sonra silahlı grupların aralarındaki iktidar savaşı sonrası Talibanın iktidara gelmesi ve nihayet ABDnin müdahalesi ile devam etmiş, halk ülkesinde karmaşa, büyük bir can ve mal güvenliği problemi yaşamıştır.

1989-2001 yılları arasında Pakistan, Afganistan üzerinde oldukça etkili olmuştur. Özellikle Taliban ve mücahit gruplarının savaşta kullanılmasında Pakistanın büyük rol oynadığı bilinmektedir. Sovyet istilası sonrası ABD desteğiyle birlikte Talibanın kurulmasında da en büyük bir destekçi olan Pakistan, 1996daki Taliban hükümetini tanıyan ilk devlet olmuş, hatta diğer bazı devletleri de Talibanı tanıması konusunda ikna yoluna başvurmuştur. Savaş ve sürekli istikrarsızlığın getirdiği bıkkınlık, halkın Talibanı kabul etmesinde önemli bir etkidir.

11 Eylül olayına kadar Pakistanın, izlediği Afganistan politikasında başarılı olduğunu söylemek mümkünse de, Talibanın izlediği radikal İslamcı politikalar göç dalgasını yeniden başlatmıştır. Bu bağlamda, Pakistanın Afganistan konusundaki tutumu ters tepmiş ve Taliban sebepli bir göç dalgasına uğrayarak izlediği politikanın bedelini ağır ödemiştir. 11 Eylül ile birlikte ABD, ülkede kısmen bir düzen sağlamış, fakat mültecilerin Pakistana akışını durduramamıştır.

Göçlerin beraberinde getirdiği ekonomik, güvenlik ve etnik problemler, Pakistan devletinin ülke içinde huzur sağlama konusunda işini bir hayli zorlaştırmıştır. Ekonomik olarak ucuz işgücünün ve enflasyonun artması, Pakistan halkını olumsuz etkilemiştir. Güvenlik anlamında ise, gelen bazı Afgan mültecilerin kayıt altına alınmamış olması, denetimin yeterli düzeyde olmayışı, sınırda kontrol eksikliği, bunlara ek olarak özellikle Peştunların yanlarında yasadışı silah getirmeleri ve uyuşturucu kaçakçılığında Pakistanın güzergâh olarak kullanılması, Pakistanın güvenliği sağlama konusunda yetersiz kalmasına yol açmıştır. Denetimsizlik, Taliban sempatzanlığına ve terörizmin ülkede artışına neden olmuştur. Pakistan, Ulusal Eylem Planını (NAP) devreye sokarak, güvenlik konusunda çözüm için önemli bir adım atmıştır. Pakistan, çözüm bulmak adına farklı politikalar izliorsa da bu politikaların tamamen iyi niyetli olduğunu söylemek yanlıştır. Afgan mültecilerin sürekli yer değiştirmek zorunda bırakılmaları, polis istismarına uğramaları ve haksız yere tutuklanmaları gibi durumlar da bunun göstergesi niteliğindedir. Görüldüğü üzere, Afganistan-Pakistan ilişkilerinde göç sorunu büyük bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı göç dalgalarında aktörler değişse de Afganistandan Pakistana yapılan göçlerde iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyen bir süreklilik bulunmaktadır.

Pakistan, aldığı yardımlar sebebiyle Afgan göç dalgalarına göz yumsa da devletlerin ve özellikle uluslararası toplumun ilgisinin azalmasıyla mülteciler Pakistan için önemli bir sorun haline gelmiştir. Pakistan hükümetinin yükünü hafifletebilmesi adına mültecilerin geri dönmesi ve dolayısıyla Afganistanın geri dönecek mültecilere yer sağlanması, gelen mültecilerin halihazır halk ile arasında uyum sağlayabilmesi çok önemlidir. Bu bağlamda silahlı gruplara, silahlı gruplar üzerinde etki sahibi olan dış güçlere, uluslararası kurumlara ve elbette ki Afganistan ve Pakistan hükümetlerine birtakım görevler düşmektedir. Örneğin:

- Afgan silahlı grupları, insan haklarının korunmasına ilişkin uluslararası normlara uymalıdır.
- Silahlı gruplar, tutuklanma gibi şiddet ve baskı eylemlerini engellemek adına sivil nüfusun yaşam hakkı ve güvenliğine saygı göstermelidir.
- Pakistan hükümeti, 1951 Cenevre sözleşmesi ve 1967 protokolü gibi uluslararası düzenlemeleri tanımalı ve iş birliğine açık olduğunu bildirmelidir.
- Uluslararası toplum ve Afganistan'daki savaşı grupları etkileyen hükümetler, silahlı gruplara her zaman temel insan haklarına saygı göstermeleri için baskı yapmalıdır.
- Uluslararası toplum üyeleri, Afgan mültecileri kabul etme ve yardım etmenin mali yükünü eşit olarak paylaşma sorumluluğunu almalıdır.
- Mültecilere koruma ve yardım sağlamaktan sorumlu uluslararası kuruluşlar, güvenli fonlarla faaliyet gösterebilmelidir.
- Pakistan, sığınmacıların hak talep etmelerini engelleyen veya caydırıcı uygulamalardan kaçınmalıdır.

- Mültecilere adil bir sığınma süreci sağlamalıdır. Pakistan hükümeti Afgan mültecilerin geri dönecekleri zamana kadar Pakistanda onurlu bir şekilde yaşam sürdürebilecekleri konusunda kamuoyu önünde güvence vermelidir.

KAYNAKÇA

Aktel, Mehmet ve Ümmühan Kaygısız. TÜRKİYEDE GÖÇ YÖNETİMİ. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23, sy 2 (2018): 579-604.

Anwar, Sohail, Muhammad Hassan ve Alauddin Kakar. AFGHAN REFUGEES: IMPLICATIONS ON PAKISTAN. *Pak. Journal of IntL Affairs* 4, sy 3 (2021): 116-29.

Barışık, Salih. BÖLÜM 1 GÖÇ KAVRAMI, TANIMI VE TURLERİ. İçinde *KÜRESELLEŞEN DÜNYADA FIRSAT EŞİTLİĞİ ARAYIŞINDA ULUSLARARASI GÖÇ VE TÜRKİYE'NİN SURIYE DENEYİMİ*, editör Salih Barışık, 1-24. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.

Basu Roy, A. *Contemporary Afghanistan: Conflict and peace-building*. New Delhi: Har-Anand Publications, 2010.

Dünya Mültecilerinin Durumu, Bir İnsanlık Sorunu, 1997. BMMYK: BMMYK Türkiye Temsilciliği.

Borthakur, Anchita. Afghan Refugees: The Impact on Pakistan. *Asian Affairs* 48, sy 3 (2017): 488-509.

Bratram, David, Maritsa V. Poros ve Pierre Monforte. *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. Ankara: Hece Yayınları ve Dergileri, 2017.

Castles, Stephen ve Mark Miller. *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. Çeviren Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

CRSS. Beyond Boundaries II. Pakistan- Afghanistan Track 1.5 II: Connecting People Building Peace Promoting Cooperation. Pakistan: CRSS- Center for Research and Security Studies, 2018.

Ekiyor, Emel YİĞİTTÜRK. AFGANİSTANDAN GÖÇ VE UÇURTMA AVCISI: GÖÇ KÜLTÜRÜ VE ÇATIŞMA MODELİ BAĞLAMINDA BİR OKUMA. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 25, sy 1 (2021): 15-32.

Emadi, H. Minorities and marginality: Pertinancy of Hindus and Sikhs in a repressive environment and ethnicity. *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, sy 42 (2013): 1-14.

Ender, Sema. *REFAH TOPLUMUNDA GETTO VE TÜRKLER*. İstanbul: Teknografik Matbaacılık, 1986.

Fayyaz, Shabana. Pakistan Counter-Terrorism (CT)- Afghan Refugee Question. *A Research Journal of South Asian Studies* 33, sy 2 (2018): 589-98.

Grare, Frédéric ve William Maley. The Afghan Refugees in Pakistan. Protection and Human Rights. Pakistan: MEI-FRS, Middle East Institute/Fondation pour la Recherche Stratégique, 2011. <https://reliefweb.int/report/pakistan/afghan-refugees-pakistan>.

Haşimi, Beşerdost ve Şerifi. *Tarihiyle, Kültürüyle ve Güncel Gelişmeleriyle Afganistan*. Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2010.

ICMPD. Budapest Process, Afghanistan Migration Country Report. International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), 2013. <http://www.budapestprocess.org/component/attachments/download/>.

Jazayery, Leila. The Migration-Development Nexus: Afghanistan Case Study. *International Migration* 40, sy 5 (Aralık 2002): 231-54. <https://doi.org/10.1111/1468-2435.00218>.

Karaca, Sema. 5 Yıllık Serüvende Karar Anı-I: Afgan Sığınmacılar, 2014. https://avaz.org.tr/wp-content/uploads/2017/11/Afgan_Siginmacilar_Sema_KARACA_2014_PDF.pdf.

Koç, İsmet. Afganistanın Sosyo-Demografik ve Ekonomik Yapısı ve Dış Göç Süreci. İçinde *Türkiyede Afganistan Uyruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri, Türkiye'de Kalışları, Gelecek Planları ve Amaçları*, kitap editörü Hacettepe Üniversitesi, 39-50. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2017.

Kuschminder, Katie ve Manoj Dora. Migration in Afghanistan: History, Current Trends and Future Prospects. Maastricht Graduate School of Governance, 2009.

Marchand, Katrine, Melissa Siegel, Katie Kuschminder, Nassim Majidi, Michaela Naore ve Carla Buil. Afghanistan Migration Profile. Prepared for the International Organization for Migration (IOM), 2014. <https://www.merit.unu.edu/publications/uploads/1400742054.pdf>.

Mohammad, I. Instability in Afghanistan: Implications for Pakistan. *Journal of Political Science & Public Affairs* 4, sy 3 (2016): 1-6.

NACTA. National Action Plan, 2014 □ NACTA □ National Counter Terrorism Authority NACTA Pakistan, 2014. <https://nacta.gov.pk/nap-2014/>.

Obayd, Ahmad Jawid ve Abdullah Karataş. AFGANİSTANDA GÖÇ HAREKETLİLİĞİNİN NEDEN ve SONUÇLARI. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1, sy 50 (22 Haziran 2021): 75-91. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.896472>.

OXFAM. The Cost of War. Afghanistan Experiences of Conflict, 1978-2009. OXFAM, 2009. https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/afghanistan-the-cost-of-war_14.pdf.

Peker, Murat. Psikolojik Açıdan Göç. *Birikimdergisi*, 2005. <https://www.birikimdergisi.com/guncel/46/psikolojik-acidan-goc>.

Petersen, William. A General Typology of Migration. *American Sociological Review* 23, sy 3 (1958): 256-66. <https://doi.org/10.2307/2089239>.

Schmeidl, Susanne. Repatriation to Afghanistan: Durable solution or responsibility shifting. *Forced Migration Review (FRM)*, sy 33 (2009): 20-22.

Shakir, Shafiqullah. TALİBAN VE PEŞTUNİSTAN SORUNLARININ AFGANİSTAN-PAKİSTAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Skodo, Admir. The Impact of Forced Migration on Afghanistans Domestic Politics and Foreign Relations. Stockholm: Utrikespolitiska Institutet, 2018.

TDK. TÜRK DİL KURUMU Türkçe Sözlük. Ankara, 2005.

Turton, David ve Peter Marsden. Taking Refugees for a Ride? *AREU Issues Paper Series, Afghanistan Research and Evaluation Unit, Kabul.*, 2002.

UNHCR. 2015-2016 Solution Strategies for Afghan Refugees: Regional Overview. UNHCR, 2015.

Global appeal Afghanistan-2008  UNHCR, 2009 2008. [Http:// www.unhcr.org/474ac8e00.html](http://www.unhcr.org/474ac8e00.html).

Global report: Afghanistan, 2002. <http://www.unhcr.org/3edf4fc02.html>.

MÜLTECİLERİN HUKUKİ STATÜSÜNE İLİŞKİN SÖZLEŞME. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 1967. multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf.

UNHCR ve World Bank. IDPs and the Growth of informal settlements in urban centres. Geneva, Washington D.C: World Bank, UNHCR, 2011.

World Development Report. The Impact of Refugees on Neighboring Countries: A Development Change. WDR 2011 Conflict and Development, 2011.

Yazıcı, Orhan. Historical Foundations of the Authority Gap in Afghanistan and its Influence on Regional Security. *History Studies International Journal Of History* 1, sy 2 (2010): 219-37. https://doi.org/10.9737/hist_91.

Yesevi, Çağla Gül. Makale_Pakistandaki_Afganlar.pdf. 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Kasım 2019.

Yıldırım, M.Ş ve Ç Altınışik. *Mülteci Haklarının Korunması*. Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2002.

Yıldırım, Selda Geyik. Göç ve Afganlar: İstikrarlı Mülteciler, 2018, 32.

[1] TDK, *TÜRK DİL KURUMU Türkçe Sözlük* (Ankara, 2005).

[2] Sema Ender, *REFAH TOPLUMUNDA GETTO VE TÜRKLER* (İstanbul: Teknografik Matbaacılık, 1986).

[3] Mehmet Aktel ve Ümmühan Kaygısız, TÜRKİYEDE GÖÇ YÖNETİMİ, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23, sy 2 (2018): 579-604.

[4] Ahmad Jawid Obayd ve Abdullah Karataş, AFGANİSTANDA GÖÇ HAREKETLİLİĞİNİN NEDEN ve SONUÇLARI, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1, sy 50 (22 Haziran 2021): 75-91, <https://doi.org/10.17498/kdeniz.896472>.

[5] Shabana Fayyaz, Pakistan Counter-Terrorism (CT)- Afghan Refugee Question, *A Research Journal of South Asian Studies* 33, sy 2 (2018): 589-98.

[6] Obayd ve Karataş, AFGANİSTANDA GÖÇ HAREKETLİLİĞİNİN NEDEN ve SONUÇLARI.

[7] William Petersen, A General Typology of Migration, *American Sociological Review* 23, sy 3 (1958): 256-66, <https://doi.org/10.2307/2089239>.

[8] Petersen.

[9] Petersen.

[10] Salih Barışık, BÖLÜM 1 GÖÇ KAVRAMI, TANIMI VE TÜRLERİ, içinde *KÜRESELLEŞEN DÜNYADA FIRSAT EŞİTLİĞİ ARAYIŞINDA ULUSLARARASI GÖÇ VE TÜRKİYENİN SURİYE DENEYİMİ*, ed. Salih Barışık (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 1-24.

[11] David Bratram, Maritsa V. Poros ve Pierre Monforte, *Göç Meselesinde Temel Kavramlar* (Ankara: Hece Yayınları ve Dergileri, 2017).

- [12] M.Ş Yıldırım ve Ç Altınışik, *Mülteci Haklarının Korunması* (Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2002).
- [13] UNHCR, MÜLTECİLERİN HUKUKİ STATÜSÜNE İLİŞKİN SÖZLEŞME (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 1967), multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf.
- [14] Stephen Castles ve Mark Miller, *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008).
- [15] Selda Geyik Yıldırım, *Göç ve Afganlar: İstikrarlı Mülteciler*, 2018, 32.
- [16] H Emadi, Minorities and marginality: Pertinancy of Hindus and Sikhs in a repressive environment and ethnicity., *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, sy 42 (2013): 1-14.
- [17] Admir Skodo, *The Impact of Forced Migration on Afghanistans Domestic Politics and Foreign Relations* (Stockholm: Utrikespolitiska Institutet, 2018).
- [18] A Basu Roy, *Contemporary Afghanistan: Conflict and peace-building* (New Delhi: Har-Anand Publications, 2010).
- [19] BMMYK, *Dünya Mültecilerinin Durumu, Bir İnsanlık Sorunu* (Ankara: Oxford University Press, 1997).
- [20] OXFAM, *The Cost of War. Afghanistan Experiences of Conflict, 1978-2009*. (OXFAM, 2009), https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/afghanistan-the-cost-of-war_14.pdf.
- [21] Katrine Marchand vd., *Afghanistan Migration Profile* (Prepared for the International Organization for Migration (IOM), 2014), <https://www.merit.unu.edu/publications/uploads/1400742054.pdf>.
- [22] Shafiqullah Shakir, *TALİBAN VE PEŞTUNİSTAN SORUNLARININ AFGANİSTAN-PAKİSTAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ* (Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020).
- [23] Susanne Schmeidl, *Repatriation to Afghanistan: Durable solution or responsibility shifting.*, *Forced Migration Review (FRM)*, sy 33 (2009): 20-22.
- [24] UNHCR, *Global report: Afghanistan, 2002*, <http://www.unhcr.org/3edf4fc02.html>.

[25] ICMPD, Budapest Process, Afghanistan Migration Country Report (International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), 2013), <http://www.budapestprocess.org/component/attachments/download/>.

[26] OXFAM, The Cost of War. Afghanistan Experiences of Conflict, 1978-2009.

[27] OXFAM.

[28] Emel YİĞİTTÜRK Ekiyor, AFGANİSTANDAN GÖÇ VE UÇURTMA AVCISI: GÖÇ KÜLTÜRÜ VE ÇATIŞMA MODELİ BAĞLAMINDA BİR OKUMA, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 25, sy 1 (2021): 15-32.

[29] Haşimi, Beşerdost ve Şerifi, *Tarihiyle, Kültürüyle ve Güncel Gelişmeleriyle Afganistan* (Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2010).

[30] Murat Peker, Psikolojik Açıdan Göç, *Birikimdergisi*, 2005, <https://www.birikimdergisi.com/guncel/46/psikolojik-acidan-goc>.

[31] Orhan Yazıcı, Historical Foundations of the Authority Gap in Afghanistan and its Influence on Regional Security, *History Studies International Journal Of History* 1, sy 2 (2010): 219-37, https://doi.org/10.9737/hist_91.

[32] Obayd ve Karataş, AFGANİSTANDA GÖÇ HAREKETLİLİĞİNİN NEDEN ve SONUÇLARI.

[33] Katie Kuschminder ve Manoj Dora, Migration in Afghanistan: History, Current Trends and Future Prospects (Maastricht, Maastricht Graduate School of Governance, 2009).

[34] UNHCR ve World Bank, IDPs and the Growth of informal settlements in urban centres (Geneva, Washington D.C: World Bank, UNHCR, 2011).

[35] UNHCR, Global report: Afghanistan.

[36] I Mohammad, Instability in Afghanistan: Implications for Pakistan, *Journal of Political Science & Public Affairs* 4, sy 3 (2016): 1-6.

[37] CRSS, Beyond Boundaries II. Pakistan- Afganistan Track 1.5 II: Connecting People Building Peace Promoting Cooperation (Pakistan: CRSS- Center for Research and Security Studies, 2018).

[38] Çağla Gül Yesevi, Makale_Pakistandaki_Afganlar.pdf (21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Kasım 2019).

[39] Leila Jazayery, The Migration-Development Nexus: Afghanistan Case Study, *International Migration* 40, sy 5 (Aralık 2002): 231-54, <https://doi.org/10.1111/1468-2435.00218>.

[40] Yesevi, Makale_Pakistandaki_Afganlar.pdf.

[41] Sema Karaca, 5 Yıllık Serüvende Karar Anı-I: Afgan Sığınmacılar, 2014, https://avaz.org.tr/wp-content/uploads/2017/11/Afgan_Siginmacilar_Sema_KARACA_2014_PDF.pdf.

[42] İsmet Koç, Afganistanın Sosyo-Demografik ve Ekonomik Yapısı ve Dış Göç Süreci, içinde *Türkiyede Afganistan Uyruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri, Türkiye'de Kalışları, Gelecek Planları ve Amaçları*, kitap editörü Hacettepe Üniversitesi (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2017), 39-50.

[43] Fayyaz, Pakistan Counter-Terrorism (CT)- Afghan Refugee Question.

[44] Fayyaz.

[45] NACTA, National Action Plan, 2014 □ NACTA □ National Counter Terrorism Authority NACTA Pakistan, 2014, <https://nacta.gov.pk/nap-2014/>.

[46] Frédéric Grare ve William Maley, The Afghan Refugees in Pakistan, Protection and Human Rights (Pakistan: MEI-FRS, Middle East Institute/Fondation pour la Recherche Stratégique, 2011), <https://reliefweb.int/report/pakistan/afghan-refugees-pakistan>.

[47] Sohail Anwar, Muhammad Hassan ve Alauddin Kakar, AFGHAN REFUGEES: IMPLICATIONS ON PAKISTAN, *Pak. Journal of IntL Affairs* 4, sy 3 (2021): 116-29.

[48] World Development Report, The Impact of Refugees on Neighboring Countries: A Development Change (WDR 2011 Conflict and Development, 2011).

[49] UNHCR, 2015-2016 Solution Strategies for Afghan Refugees: Regional Overview (UNHCR, 2015).

[50] Yesevi, Makale_Pakistandaki_Afganlar.pdf.

[51] Yesevi.

[52] Anchita Borthakur, Afghan Refugees: The Impact on Pakistan, *Asian Affairs* 48, sy 3 (2017): 488-509.

[53] David Turton ve Peter Marsden, Taking Refugees for a Ride?, *AREU Issues Paper Series, Afghanistan Research and Evaluation Unit, Kabul.*, 2002.

[54] Yıldırım, Göç ve Afganlar: İstikrarlı Mülteciler.

[55] Castles ve Miller, *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*.

Yazar hakkında :

Atıfta bulunmak için: Aytun, Hüseyin. 2026. "AFGANİSTAN-PAKİSTAN İLİŞKİLERİNDE ZORUNLU GÖÇÜN DEĞERLENDİRİLMESİ - 30.06.2022." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Uep Rapor No.2022 / 2. Haziran 30. Erişim Ocak 17, 2026. <https://avim.org.tr/public/UEPRapor/AFGANISTAN-PAKISTAN-ILISKILERINDE-ZORUNLU-GOCUN-DEGERLENDIRILMESI-30-06-2022>



Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax:** +90 (312) 438 50 26

 @avimorgtr

 <https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi>

E-Posta: info@avim.org.tr

<http://avim.org.tr>

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır